

Meddelandeblad

Nr 5/2024

Ett utvidgat utreseförbud för barn

Det är angeläget att kunna skydda barn som riskerar att utsättas för skadliga förhållanden utomlands.¹ Svenska myndigheter har dock begränsade möjligheter att agera i utlandet när ett barn redan vistas där. Det gäller framför allt om barnet vistas i ett land där det inte finns något gemensamt regelverk att samarbeta ifrån². Den 1 juli 2020 infördes därför en reglering om utreseförbud i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, förkortad LVU, för att skydda barn från att föras utomlands i syfte att ingå barnäktenskap eller könsstympas.³

Skadliga utlandsvistelser för barn förekommer dock i betydande omfattning även i andra fall. För att skydda barn från skadliga utlandsvistelser i än större utsträckning utvidgas utreseförbudet i LVU. Lagändringen innebär att utreseförbud kan beslutas i alla de fall som det finns en påtaglig risk för att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige *och* det finns en påtaglig risk att barnets hälsa eller utveckling skadas under utlandsvistelsen på grund av omständigheter som kan föranleda vård enligt LVU.

Vidare utvidgas straffansvaret för brottet egenmäktighet med barn till att även omfatta gärningar där ett barn under 15 år förs bort eller annars undanhålls, om gärningen är ägnad att hindra att vård enligt LVU påbörjas. Lagändringarna träder i kraft den 1 juni 2024.

Utvidgning av utreseförbudet

Utvidgningen av utreseförbudet motsvarar kriterierna för att besluta om vård enligt LVU med den skillnaden att det är *riskerna i boendemiljön under en utlandsvistelse* som ska bedömas i stället för riskerna i hemmet när det gäller

¹ Prop. 2023/24:72 s. 11.

² Som t.ex. den i Haag den 19 oktober 1996 dagtecknade konventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn (1996 års Haagkonvention) eller rådets förordning (EU) 2019/1111 om behörighet, erkännande och verkställighet av avgöranden i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar, och om internationella bortföranden av barn (Bryssel II-förordningen). Se prop. 2019/20:131 s. 62–63 och prop. 2023/24:72 s. 8–9.

³ Prop. 2019/20:131, bet. 2019/20:JuU23, rskr. 2019/20:272.

brister i omsorgen (jfr 2 § LVU). När det gäller den unges eget beteende är det *riskerna under utlandsvistelsen* som ska bedömas (jfr 3 § LVU).⁴

Utreseförbud och vård enligt LVU kan komplettera varandra. Det krävs dock inte att det finns förutsättningar för att besluta om vård enligt LVU för att kunna fatta beslut om utreseförbud. Utreseförbud ska kunna meddelas både när förutsättningarna för vård enligt LVU är uppfyllda och när så inte är fallet.⁵

Utreseförbud kan endast omfatta barn och kan meddelas oavsett om barnet samtycker till eller medverkar till resan. Det kan vara svårt för barn generellt att motsätta sig föräldrarnas vilja, men särskilt i familjer där det finns en hederskontext eller som på annat sätt är kontrollerande.⁶

När ska utreseförbud användas?

Utreseförbud kan komma att användas t.ex. när det förekommer en påtaglig risk för att ett barn förs utomlands i syfte att barnet ska bli föremål för uppfostringsresor, omvändelseförsök, undanhållande från sociala myndigheter, vissa undanhållanden från en förälder samt resor till terroristorganisationer och konfliktområden.⁷ I varje enskilt fall måste en bedömning göras av om de uppgifter som kommit fram kring förhållandena är sådana att risken för barnets hälsa eller utveckling är tillräckligt allvarlig. Något krav på att det som barnet kan komma att utsättas för eller utsätta sig själv för är straffbart utomlands uppställs inte. I stället är det risken för barnets hälsa eller utveckling som är avgörande för om utreseförbud ska meddelas. Ett beslut om utreseförbud kan fattas oberoende av samtycke från den eller dem som har vårdnaden om barnet eller, när barnet har fyllt 15 år, från barnet själv.⁸

När ett utreseförbud är aktuellt kan det ibland vara nödvändigt för socialnämnden att ingripa i brådskande situationer. Nämnden har därför möjlighet att besluta om *tillfälligt utreseförbud* om det är sannolikt att ett utreseförbud behövs, och rättens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till risken för att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige.⁹ *Läs mer om tillfälligt utreseförbud i kapitel 9 LVU – handbok för socialtjänsten, Socialstyrelsen, 2023.*

Exempel på situationer relaterade till 2 § LVU (förhållanden i boendemiljön)

Ett barn ska förbjudas att lämna Sverige om det finns en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige och att barnets hälsa eller utveckling skadas under utlandsvistelsen på grund av fysisk eller psykisk

⁴ Prop. 2023/24:72 s. 13.

⁵ Jfr prop. 2023/24:72 s. 18.

⁶ Se 31 a § LVU och prop. 2023/24:72 s. 19.

⁷ Prop. 2023/24:72 s. 14-15.

⁸ Se prop. 2023/24:72 s. 48-49, jfr prop. 2019/20:131 s. 111.

⁹ 31 d § första stycket LVU.

misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i boendemiljön.¹⁰ Detta motsvarar de situationer som, om de hade förelegat i Sverige, hade kunnat ligga till grund för ett beslut om vård enligt 2 § LVU. Uttrycket i 2 § LVU *annat förhållande i hemmet* anges dock som *annat förhållande i boendemiljön* i bestämmelsen om utreseförbud, eftersom de skadliga förhållandena inte är direkt kopplade till barnets hemmiljö i Sverige.¹¹ Uttrycket *boendemiljön* ska förstås på så sätt att det avser alla de situationer då barnet direkt eller indirekt står under vårdnadshavarens eller en annan fostrares inflytande.¹²

Fysisk och psykisk misshandel kan t.ex. förekomma vid uppfostringsresor eller omvändelseförsök av hbtqi-personer. Samma förhållanden kan också förekomma i vissa fall när en vårdnadshavare för bort ett barn från en annan vårdnadshavare, t.ex. för att hindra att barnet växer upp enligt svenska normer och värderingar. Vid uppfostringsresor och omvändelseförsök kan det också vara fråga om andra brister i omsorgen, särskilt eftersom den typen av utlandsvistelser ofta innefattar att barnet placeras i en skadlig miljö eller att vårdnadshavarna överlåter ansvaret till andra personer på ett sätt som kan vara skadligt för barnet.¹³

En annan situation som omfattas är om ett barn riskerar att föras utomlands eller lämnar Sverige i syfte att könsstympas. Detta innebär en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas på grund av fysisk misshandel. Den tidigare grunden för utreseförbud när det gäller könsstympling ryms således inom denna grund.¹⁴ Även påtaglig risk för att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse kan omfattas. Grund för utreseförbud kan då vara psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet.¹⁵ Påtaglig risk för att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse omfattas även fortsatt uttryckligen av 31 a § andra stycket LVU (*se nedan*).

Andra situationer som omfattas kan vara att det finns en påtaglig risk för att ett barn förs utomlands för att där utsättas för brott, t.ex. människohandel, eller om barnet kan komma att befinna sig i en miljö där det begås allvarliga brott.¹⁶ Ett utreseförbud kan också meddelas exempelvis om det finns påtaglig risk för barnets hälsa och utveckling på grund av en vårdnadshavares missbruk av alkohol eller narkotika och vårdnadshavaren avser att undkomma ingripanden från socialtjänsten genom att lämna Sverige. Även påtaglig risk för bortförande av barn från en vårdnadshavare i

¹⁰ Se 31 a § LVU.

¹¹ Se prop. 2023/24:72 s. 47.

¹² Se prop. 2023/24:72 s. 47 med hänvisning till prop. 1989/90:28 s. 108.

¹³ Prop. 2023/24:72 s. 47.

¹⁴ Prop. 2023/24:72 s. 48 med hänvisning till prop. 2019/20:131 s. 109 och 110.

¹⁵ Prop. 2023/24:72 s. 17.

¹⁶ Prop. 2023/24:72 s. 47–48.

Sverige bör kunna leda till utreseförbud om omständigheterna kring bortförandet är tillräckligt skadliga för barnet.¹⁷

Ett ytterligare exempel på en skadlig utlandsvistelse som kan leda till utreseförbud är att barnet riskerar att föras till ett krigsområde eller till en miljö där en eller båda vårdnadshavarna tänker ansluta sig till en terroristorganisation. När det gäller utlandsvistelser till krigsområden bör en påtaglig risk för barnet som regel alltid anses föreligga om utlandsvistelsen är tänkt att ske i ett konfliktområde där våldet är så allvarligt att det finns grundad anledning att blotta närvaron i landet gör att barnet löper en verklig risk att skadas, även om något specifikt hot mot barnet, eller dess familj inte finns.¹⁸

Det bör också beaktas om barnets vistelse utomlands kommer att påverka barnets skolgång negativt och om detta, ensamt eller tillsammans med andra omständigheter, kan medföra en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas. Så kan vara fallet om det rör sig om en längre utlandsvistelse som sträcker sig utanför ordinarie skollov och barnets rätt till utbildning inte heller tillgodoses på ett tillfredställande sätt under vistelsen.¹⁹
Läs mer om situationer som omfattas av 2 § LVU i kapitel 5 i LVU – handbok för socialtjänsten, Socialstyrelsen, 2023.

Grund för utreseförbud vid risk för barnäktenskapsbrott och könsstympling kvarstår

Enligt den bestämmelse om utreseförbud som gällt fram till 1 juni 2024 ska ett utreseförbud meddelas för ett barn om det finns en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige *i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas*. Utreseförbud ska enligt reglerna om utvidgat utreseförbud fortsatt meddelas i dessa situationer.

I 31 a § andra stycket LVU framgår fortsatt uttryckligen att utreseförbud ska meddelas om det finns en påtaglig risk för att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse.²⁰

När det gäller påtaglig risk för könsstympling omfattas det numera av den nya 31 a § första stycket första punkten LVU, då det innebär att det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas på grund av fysisk misshandel.²¹ Även risk för att barn utsätts för barnäktenskap kan omfattas av denna punkt. Det förekommer även att barn tvingas till äktenskap i anslutning till andra skadliga utlandsvistelser, t.ex. uppfostringsresor eller omvändelseförsök av hbtqi-personer.²²

¹⁷ Prop. 2023/24:72 s. 47–48.

¹⁸ Prop. 2023/24:72 s. 48.

¹⁹ Prop. 2023/24:72 s. 48.

²⁰ Detta mot bakgrund av att Lagrådet uttryckt tveksamhet om uttrycket ”i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse” alltid kan omfattas av kriteriet ”annat förhållande i boendemiljön”, se prop. 2023/24:72 s. 16–17.

²¹ Prop. 2023/24:72 s. 48.

²² Prop. 2023/24:72 s. 43

Exempel situationer relaterade till 3 § LVU (eget beteende)

Ett barn ska även förbjudas att lämna Sverige om det finns en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige och barnets hälsa eller utveckling skadas under utlandsvistelsen på grund av eget missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende under utlandsvistelsen.²³ Detta motsvarar de situationer som kan ligga till grund för ett beslut enligt 3 § LVU. Det är dock riskerna under själva utlandsvistelsen som ska bedömas vid ett utreseförbud.

Utreseförbud kan alltså aktualiseras när det handlar om barn som på grund av sitt eget beteende kan utsätta sig för situationer där det finns en påtaglig risk att barnets hälsa och utveckling skadas under utlandsvistelsen. Omständigheter som kan föranleda ett utreseförbud är t.ex. om barnet avser att ansluta sig till eller ha samröre med en terroristorganisation eller annars vistas i ett krigsområde.²⁴ Det skulle också kunna vara aktuellt med utreseförbud i de fall där det finns påtaglig risk att barnet under en utlandsvistelse söker sig till en destruktiv miljö, t.ex. genom att ansluta sig till en kriminell organisation eller vistas i en kriminell miljö.²⁵

Det kan vidare handla om att den unge vistas i en missbruksmiljö i en omfattning som utgör en påtaglig risk för barnets hälsa eller utveckling.²⁶ Det kan även omfatta situationer då det finns en påtaglig risk för att ett barn kan utnyttjas för prostitution och liknande.²⁷ *Läs mer om situationer som omfattas av 3 § LVU i kapitel 6 i LVU – handbok för socialtjänsten, Socialstyrelsen, 2023.*

Risken för att barnets hälsa eller utveckling skadas ska vara påtaglig

Med ”påtaglig risk för skada” menas att det inte kan vara fråga om någon ringa risk för skada. Risken för skada måste i stället ha en sådan inverkan på barnets hälsa eller utveckling att det finns ett tydligt vårdbehov. Kravet innebär också att det måste finnas konkreta omständigheter som talar för en risk för skada (jfr prop. 1989/90:28 s. 107). Risken för att barnets hälsa och utveckling skadas ska alltså vara påvisbar. Avlägsna eller hypotetiska risker är inte tillräckliga för att läggas till grund för ett beslut. Samtidigt måste det också beaktas att syftet med lagstiftningen är att skydda barn i sådana fall där allvarliga konsekvenser kan bli följden av en felaktig bedömning, t.ex. vid hot om allvarligt våld mot barnet.²⁸

²³ Se 31 a § LVU.

²⁴ Prop. 2023/24:72 s. 15 och s. 48.

²⁵ Prop. 2023/24:72 s. 15 och s. 48.

²⁶ Prop. 2023/24:72 s. 15 och s. 48.

²⁷ Prop. 2023/24:72 s. 15.

²⁸ Prop. 2023/24:72 s. 14 med hänvisning till bl.a. RÅ 1995 ref. 39, RÅ 1995 ref. 46, RÅ 1995 ref. 64, RÅ 2008 ref. 55 och RÅ 2009 ref. 64.

Riskbedömningen ska avse såväl risken för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige som att barnets hälsa eller utveckling skadas på grund av de omständigheter som anges i bestämmelsen. Kravet på påtaglig risk innebär således att det måste finnas konkreta omständigheter som talar för att barnet kan komma att föras utomlands eller lämna Sverige samt för att barnets hälsa och utveckling kan skadas vid en utlandsvistelse. Ett utreseförbud bör således inte meddelas i alla situationer där det finns uppgifter om att barnet kan lämna Sverige eller föras utomlands. Innan ett sådant beslut fattas måste det även övervägas om andra mindre ingripande åtgärder kan vidtas för att hindra att barnet lämnar Sverige eller förs utomlands.²⁹

Det krävs att det finns uppgifter med viss konkretion, t.ex. från barnet självt eller från dennes familj, släkt eller bekanta, som talar för att barnet kan ta skada vid en utlandsvistelse. Det kan även röra sig om uppgifter från förskola, skola, hälso- och sjukvård eller frivilligorganisationer dit barnet eller någon annan har lämnat uppgifter. Uppgifter som kan ge stöd för att det finns en påtaglig risk kan t.ex. vara att det tidigare uppmärksammats att barnet lever under hedersrelaterat våld och förtryck och att det kommer fram uppgifter om en förestående resa med oklart syfte i samband med att barnet haft kontakt med skolpersonal eller socialtjänsten. Alternativt kan det röra sig om att barnet självt uttrycker oro över en förestående resa även om hedersförtryck inte tidigare uppmärksammats.³⁰

Andra omständigheter som kan tala för att risken är konkret är att föräldrar har fått vetskap om att barnet har en sexualitet eller ett sexuellt uttryck som avviker från de normer som gäller i familjen och då snabbt planerar en utlandsresa, t.ex. till hemlandet. I varje enskilt fall bör en helhetsbedömning göras av de uppgifter som har kommit fram.³¹ *Läs mer om påtaglig risk i kapitel 4 och kapitel 9 i LVU – handbok för socialtjänsten, Socialstyrelsen, 2023.*

Utreseförbud ersätter inte beslut om frivilliga insatser och beslut om vård enligt LVU

Förutsättningarna för vård enligt LVU kommer i många fall att vara uppfyllda när det finns skäl att meddela ett utreseförbud³², men inte i alla sådana situationer.

För ett beslut om vård enligt LVU krävs dels att det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas på grund av de omständigheter som anges i 2 eller 3 § LVU, dels att det *inte finns samtycke till nödvändiga åtgärder*. Ett utreseförbud kan emellertid inte ersättas av någon åtgärd som det går att samtycka till. Redan av det skälet kan det alltså finnas situationer

²⁹ Prop. 2023/24:72 s. 14.

³⁰ Prop. 2023/24:72 s. 15.

³¹ Prop. 2023/24:72 s. 15.

³² Prop. 2023/24:72 s. 18.

där ett utreseförbud är nödvändigt trots att det inte finns rättsliga förutsättningar för att besluta om vård enligt LVU.³³

Det kan dessutom finnas fall där de förhållanden som barnet lever under i Sverige inte är sådana att de motiverar ett beslut om vård enligt LVU, men där det finns en risk för att barnet utsätts för skadliga förhållanden utomlands. Så kan t.ex. vara fallet om ett barn riskerar att föras utomlands av någon annan än sina föräldrar eller om föräldrarna har svårt att stå emot påtryckningar från familj eller vänner utomlands om att barnet bör resa utomlands för att kunna utsättas för bestraffningar kopplade till exempelvis föreställningar om heder. Ingripande i form av tvångsvård enligt LVU behöver då eventuellt inte aktualiseras om det kan säkerställas att barnet blir kvar i Sverige. Eventuella problem i barnets hemmiljö kan i de fallen lösas genom mindre ingripande åtgärder från socialtjänstens sida.³⁴

I detta sammanhang är det emellertid viktigt att påpeka att det är angeläget att utreseförbudet inte tillämpas i stället för andra insatser när ett barn har behov av stöd eller behandling. Även när det inte finns skäl för vård enligt LVU är socialnämnden skyldig att erbjuda stöd och hjälp. Sådant stöd kan under vissa förutsättningar ges utan samtycke från barnets vårdnadshavare (se 3 kap. 6 a § socialtjänstlagen [2001:453], förkortad SoL). Socialnämnden är även skyldig att erbjuda stöd och hjälp till barnets vårdnadshavare. Vill vårdnadshavarna inte ta emot sådant stöd åligger det socialnämnden att arbeta för att motivera vårdnadshavarna till att ta emot stöd. Att socialnämnden uppfyller sitt ansvar i denna del är en viktig förutsättning för att barnets situation ska kunna förändras till det bättre och för att utreseförbudet ska kunna upphöra.³⁵

Möjlighet att meddela undantag från ett utreseförbud

Socialnämnden får besluta om ett *tillfälligt undantag* från ett utreseförbud för en viss resa. Sådant beslut får endast fattas om det inte finns någon risk för att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige eller under resan förs eller beger sig till ett annat land och då drabbas av eller utsätter sig själv för sådana förhållanden som föranlett utreseförbudet.³⁶

Vid prövningen av om ett tillfälligt undantag från ett utreseförbud ska meddelas ska socialnämnden endast ta ställning till om det saknas risk för att den unge utsätts för eller utsätter sig själv för *sådana omständigheter som föranlett utreseförbudet*.³⁷ Det innebär att nämndens prövning av ett tillfälligt undantag är begränsat till de risker som har legat till grund för utreseförbudet.

³³ Prop. 2023/24:72 s. 18.

³⁴ Prop. 2023/24:72 s. 18.

³⁵ Prop. 2023/24:72 s. 18.

³⁶ 31 i § LVU

³⁷ Prop. 2023/24:72 s. 49.

Det kan finnas omständigheter som innebär att en resa aldrig kan anses som helt riskfri. Det är socialnämnden som har bäst kunskap om barnet och barnets situation och som kan bedöma om det finns en risk i fråga om en specifik resa. Det åligger därför socialnämnden att i varje enskilt fall noga överväga risken i fråga om en resa.³⁸

Om socialnämnden vid en prövning av om det finns skäl att besluta om ett tillfälligt undantag från ett utreseförbud anser att det tillkommit ytterligare omständigheter som kan utgöra skäl för ett utreseförbud bör nämnden fatta beslut om ett tillfälligt utreseförbud eller ansöka om ett nytt utreseförbud hos förvaltningsrätten på grund av att nya omständigheter har framkommit.³⁹

Handläggning av utreseförbud

I det nuvarande regelverket om utreseförbud finns ett flertal handlägningsbestämmelser som fortsatt gäller vid beslut om utreseförbud. *Läs mer om handläggning av utreseförbud i kapitel 9 i LVU – handbok för socialtjänsten, Socialstyrelsen, 2023. Socialstyrelsen har även tagit fram ett flödesschema som visar hur socialtjänsten, polisen och förvaltningsrätten är involverade i besluten om tillfälligt utreseförbud respektive utreseförbud. Det visar även viktiga tidsfrister som socialtjänsten behöver känna till.*⁴⁰

Beslut om utreseförbud meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden (31 b § LVU). Om ett utreseförbud har meddelats ska socialnämnden inom sex månader från dagen för beslutet pröva om utreseförbudet ska upphöra. Denna fråga ska därefter prövas löpande inom sex månader från senaste prövning (31 c § första stycket LVU). I förarbetena framhålls att det inte finns något som hindrar socialtjänsten från att göra uppföljningar med ett tätare intervall än sex månader.⁴¹ Om det inte längre finns skäl för ett utreseförbud ska förbudet omedelbart upphävas (31 c § andra stycket LVU).

Vidare finns bestämmelser om tillfälligt utreseförbud (31 d–g §§ LVU), bestämmelser om ett utreseförbuds förhållande till andra beslut (31 h § LVU) samt bestämmelser om muntlig förhandling, offentligt biträde och om överklagande (35, 39 och 41 §§ LVU). De allmänna bestämmelserna i LVU om att den unges inställning så långt som möjligt ska klarläggas och tillmätas betydelse i förhållande till den unges ålder och mognad gäller även i ärenden om utreseförbud (36 § första stycket LVU). Likaså ska den unge på samma sätt som i övriga mål och ärenden enligt lagen ha rätt att föra sin egen talan om han eller hon har fyllt 15 år (36 § andra stycket LVU). Enligt 31 b § LVU ska socialnämndens ansökan om utreseförbud vidare innehålla bl.a. en redogörelse för den unges inställning. Enligt 1 § femte stycket ska vad som är bäst för den unge alltid vara avgörande vid beslut enligt LVU.

³⁸ Se prop. 2023/24:72 s. 21.

³⁹ Prop. 2023/24:72 s. 49.

⁴⁰ Så fattar du beslut om utreseförbud, Socialstyrelsen, 2023.

⁴¹ Prop. 2023/24:72 s. 19–20.

Det gäller alla beslut och således också beslut om utreseförbud, tillfälliga utreseförbud och beslut om undantag från utreseförbud.

Därutöver finns en straffbestämmelse (45 § LVU). Av 45 § LVU följer att den som för ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud döms till fängelse i högst två år. Förslaget om ett utvidgat tillämpningsområde för utreseförbud innebär därmed att det straffbara området utvidgas i motsvarande mån till att omfatta fler situationer.⁴²

Anmäla misstankar om brott och lämna uppgifter om brott i övrigt

I samband med beslut eller ansökan om utreseförbud kan det finnas misstankar om brott mot barnet. Det kan även finnas uppgifter om att barnet själv begått brott eller uppgifter om brott i övrigt. Även om ett utreseförbud inte är kopplat till specifika brottsliga handlingar kan det vara viktigt att socialnämnden uppmärksammar om barnet utsatts för ett brott och även gör en polisanmälan när så är möjligt, bland annat eftersom Polismyndigheten inom ramen för en förundersökning har utökade möjligheter att förebygga och förhindra att ett barn förs utomlands.⁴³

Socialnämnden bör skyndsamt polisanmäla misstanke om brott mot barn enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB och brott enligt lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor om det inte strider mot barnets bästa.⁴⁴

Det finns även vissa möjligheter att, utan hinder av sekretess, lämna uppgifter till Polismyndigheten i andra fall. I vissa situationer får socialnämnden med stöd av 10 kap. 21–23 §§ offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, lämna uppgifter till Polismyndigheten vid misstanke om ett begånget brott. Socialnämnden får även i vissa fall lämna uppgifter i brottsförebyggande syfte enligt 10 kap. 18 a-c §§ OSL när det gäller bl.a. risk för att barn och unga kommer utöva brottslighet eller vid risk för allvarliga brott i nära relationer.

Sekretess som gäller för uppgift om enskilda personliga förhållanden inom socialtjänsten kan även brytas om uppgiftslämnandet är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten (dvs socialnämnden) ska kunna fullgöra sin verksamhet (se 10 kap. 2 § OSL). *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 5.6 LVU – handbok för socialtjänsten, Socialstyrelsen, 2023. Läs mer om att lämna uppgifter till Polismyndigheten i Socialstyrelsens handböcker Barn och unga som begår brott, 2020 och Våld i nära relationer, 2023.*

⁴² Prop. 2023/24:72 s. 19.

⁴³ Se Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet, Länsstyrelsen Östergötland (2022), s. 37.

⁴⁴ Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.

Informera polisen – återkallelse av pass, spärrmarkering i SIS och förebyggande efterlysning

För att ett utreseförbud ska få effekt måste Polismyndigheten få kännedom om vad som beslutats. Socialnämnden eller domstolen ska *genast* skicka en kopia av ett beslut som har meddelats om

- utreseförbud enligt 31 a § LVU,
- tillfälligt utreseförbud enligt 31 d § LVU,
- tillfälligt undantag från ett utreseförbud enligt 31 i § LVU.⁴⁵

Uppgifter om utreseförbud registreras i passregistret som är en del av Polismyndighetens resehandlingssystem (RES)⁴⁶. När ett pass återkallas till följd av ett utreseförbud läggs dessutom en spärrmarkering in i RES. En sådan återkallelse leder automatiskt till spärrmarkering i Schengens informationssystem (SIS) och Interpols databas⁴⁷. En kontroll i SIS sker både vid inresa till Sverige från ett land utanför Schengenområdet och vid utresa från Schengenområdet. Dessutom kan en kontroll i SIS ske i Sverige i samband med polisingripanden här, t.ex. i anslutning till gränsen till ett land i Schengenområdet. Handläggning av ett ärende om återkallelse av pass tar dock viss tid i anspråk och det fattas inget beslut om återkallelse omedelbart när Polismyndigheten får information om att ett barn har meddelats utreseförbud. Det skulle därför kunna inträffa att ett barn med utreseförbud lämnar Sverige och Schengenområdet innan det fattats ett beslut om återkallelse av passet. Någon spärrmarkering finns då inte i SIS.⁴⁸

Sedan mars 2023 har dock Polismyndigheten möjlighet att registrera en förebyggande efterlysning i SIS i vissa situationer när ett beslut om utreseförbud har fattats, bl.a. för barn som riskerar att föras utomlands för barnåktenskap eller könsstympning.⁴⁹ Polismyndigheten får också omhänderta barnets pass om det fattats ett beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud och det finns risk för att barnet reser ut ur landet *innan* ett beslut om passåterkallelse har fattats.⁵⁰ Ett sådant beslut förutsätter att Polismyndigheten har fått en kopia på beslutet om utreseförbud så att fråga om återkallelse av passet har uppkommit och information om de förhållanden som innebär att det finns en risk att barnet reser ut ur landet.

⁴⁵ 23 c § passförordningen (1979:664).

⁴⁶ Detta gäller enbart svenska resehandlingar. Om barnet har ett annat medborgarskap kan barnet ha resehandling från ett annat land som Polismyndigheten inte kan återkalla. En förebyggande efterlysning kopplad till barnet kan dock medföra att utreseförbud kan upptäckas även om en annan resehandling än det svenska passet används vid resa, se mer nedan om förebyggande efterlysning samt se Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet, Länsstyrelsen Östergötland (2022), s. 43. Se även LVU-handboken s. 151–152 angående hantering av utreseförbud för barn som inte är svenska medborgare.

⁴⁷ Detta innebär dock inte att *personen* ifråga också automatiskt blir efterlyst. Se mer nedan angående efterlysning och förebyggande efterlysning.

⁴⁸ Prop. 2023/24:72 s. 25–26.

⁴⁹ Se artikel 32 i Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2018/1862 av den 28 november 2018 om inrättande, drift och användning av SIS på området polissamarbete och straffrättsligt samarbete, om ändring och upphävande av rådets beslut 2007/533/RIF och om upphävande av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1986/2006 och kommissionens beslut 2010/261/EU

⁵⁰ Se 12 § första stycket 10 och 18 § passlagen (1978:302).

I samband med beslut om utreseförbud kan det därför vara viktigt att socialnämnden och Polismyndigheten har kontakt kring möjligheter att omgående registrera en förebyggande efterlysning i SIS och att Polismyndigheten informeras ifall det finns förhållanden som innebär en risk att barnet omgående reser ut ur landet.⁵¹

Nämnden eller domstolen ska vidare även skicka en kopia på beslut som har meddelats om att ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud har upphört enligt 31 c eller 31 g § LVU, eller skicka information om att ett sådant beslut i annat fall har upphört.⁵²

Om barnet försvinner, avviker eller förs bort

I en situation då socialnämnden får kännedom om eller misstänker att barnet är försvunnet, själv har avvikit eller blivit bortfört till utlandet behöver socialnämnden vanligtvis skyndsamt samverka med flera andra myndigheter, så som Polismyndigheten, Utrikesdepartementet (UD) och i vissa fall utländska myndigheter.

Socialnämnden är ytterst ansvarig för att alla barn som bor och vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver.⁵³ Det ansvaret upphör inte ifall barn är bortförda till eller kvarhållna i utlandet. Om barnet har ett beslut om utreseförbud eller ett beslut om vård enligt LVU så kvarstår det beslutet även om barnet skulle befinna sig utomlands.⁵⁴ Om det inte redan finns ett beslut om vård enligt LVU, kan det i och med försvinnandet eller bortförandet ha uppkommit förutsättningar för beslut om omedelbart omhändertagande. Samverkan för att återföra barnet kräver inte att beslut om vård enligt LVU finns. Däremot kan det ha betydelse för andra länders myndigheters möjligheter att omhänderta och återföra barnet till Sverige. *Läs mer om LVU i internationella situationer i kapitel 10 och 11 LVU-handboken.*

Polismyndigheten kan skyndsamt behöva kontaktas för hjälp med såväl handräddning för efterforskning och återhämtande av den unge, samt för efterlysning. Om den unge blir efterlyst nationellt som försvunnen och det finns misstankar om att den unge kan befinna sig eller vara på väg utomlands kan efterlysningen läggas ut internationellt av polisen. Det gör det möjligt för polisen att få information om den unge påträffas utomlands. Om barnet – utöver att ha ett utreseförbud – är omhändertaget enligt LVU kan Polismyndigheten, i samband med efterlysning, behöva få kännedom om omhändertagandet och om att ett sådant beslut som utgångspunkt ska erkännas i flertalet länder. Om barnet tros vara på väg till ett land där ett LVU-beslut som utgångspunkt ska erkännas, kan detta antecknas i

⁵¹ Sekretess hindrar t.ex. inte att en uppgift lämnas till Polismyndigheten om det är nödvändigt för att socialnämnden ska kunna fullgöra sin verksamhet, se 10 kap. 2 § OSL.

⁵² 23 c § passförordningen.

⁵³ Se 2 kap. 1 § SoL.

⁵⁴ Information om socialnämndens behörighet i internationella situationer finns i kapitel 10 och 11 i LVU-handboken.

efterlysningen, så att det mottagande landet uppmärksammas på detta. UD kan svara på i förhållande till vilka länder det gäller.

Vid misstanke om brott kan det även bli aktuellt med polisanmälan (*se ovan*).

Även annan internationell samverkan kan bli möjlig för att återföra den unge. Om det uppstår frågor kring kontakt med utländska myndigheter och tillämpning av internationella regelverk kan socialnämnden kontakta UD, enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden.⁵⁵ UD fungerar bl.a. som s.k. centralmyndighet i Sverige enligt både Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention och ska bl.a. bistå vid tillämpningen av regelverken. Centralmyndigheterna i respektive land kan hjälpa till med att etablera kontakt och med samarbete mellan myndigheter, t.ex. socialtjänster, i olika länder.⁵⁶ UD kan kontaktas även gällande barn som befinner sig i ett land som inte har tillträtt något av regelverken, för att undersöka vilka möjligheter till samarbete som eventuellt kan finnas.

Ett utvidgat straffansvar för egenmäktighet med barn

I detta avsnitt redogörs kort för den straffrättsliga lagändring som också träder i kraft 1 juni 2024. Lagändringen innebär att straffansvaret för egenmäktighet med barn i 7 kap. 4 § andra stycket brottsbalken utvidgas till att omfatta gärningar där ett barn under 15 år förs bort eller annars undanhålls, om gärningen är ägnad att *hindra att vård enligt LVU påbörjas*. Straffet för egenmäktighet med barn är böter eller fängelse i högst ett år. Om brottet är grovt är straffet fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.⁵⁷

Sedan tidigare gäller att den som obehörigen skiljer ett barn under 15 år från någon som vårdar barnet med stöd av LVU ska dömas till ansvar för egenmäktighet med barn, om gärningen inte utgör brott mot frihet eller främjande av flykt. Straffansvaret har varit begränsat till de fall där vården faktiskt har påbörjats, dvs. när vården av barnet rent fysiskt har flyttats från vårdnadshavarna till den utsedda vårdgivaren (se bl.a. RH 2016:46). I sammanhanget kan det nämnas att det av 10 § LVU följer att vården ska anses påbörjad först när den unge på grund av ett beslut om omedelbart omhändertagande eller om vård har placerats utanför sitt eget hem.

Det förekommer dock att föräldrar för bort barn till andra länder för att undvika insatser och ingripanden från socialtjänsten, exempelvis för att förhindra att ett beslut om LVU verkställs. Om vård enligt LVU inte har påbörjats har ett sådant förfarande alltså inte varit straffbart som

⁵⁵ E-post; ud.kc@gov.se, telefonnummer; 08-405 10 00 (Regeringskansliets växel - be att få bli kopplad till UD:s enhet för konsulära och civilrättsliga ärenden).

⁵⁶ Se artikel 76–77 samt 79–80 i Bryssel II-förordningen och artikel 28–34 i 1996 års Haagkonvention samt 2–3 §§ förordningen (2022:959) med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen och 2–3 §§ förordningen (2012:826) med kompletterande bestämmelser till 1996 års Haagkonvention.

⁵⁷ 7 kap. 4 § brottsbalken.

egenmäktighet med barn. Bakgrunden till lagändringen är bl.a. enligt förarbetena att det ur ett barnskyddsperspektiv inte får anses vara någon större skillnad mellan att påbörjad vård hindras eller att beslutad vård aldrig kommer till stånd. I båda fallen har socialnämnden eller en domstol kommit fram till att det finns tillräckligt starka skäl för att barnet ska vårdas på annat håll än hemma samt att samhället blivit alltmer internationellt och att många barn i dag har förhållandevis starka kopplingar till utlandet, där möjligheten och benägenheten att undanhålla ett barn från vård eller omedelbart omhändertagande enligt LVU genom att föra barnet utomlands därför kan antas vara större i dag än tidigare.⁵⁸

⁵⁸ Prop. 2023/24:72 s. 29–30.